

A POLGÁRI ISKOLÁK REFORMJA.

Vonatkozással dr. Gööz József ily című felolvasására.*

I.

Demokratia! szegény demokratia! Rád ugyan gyakran hivatkoznak! Ha egy kaszt, féltvén hatalmát és befolyását, egy közép-kori intézmény fentartása, illetőleg felújítása érdekében, a modern állam ellen izgat, s az általa eddig figyelembe nem vett tudatlan tömeg szenvedélyeire appellál, — a te neved lebeg ajkán; ha egy könnyű szerrel vagyonra szert tenni sóvárgó osztály, kizsákmányolva fajrokonainak az állam nyelvében való járatlanságát, minden határozott cél nélkül, a haza ellen bujtogat, — téged emleget: de hogy egy egyén, legyen az bárki, ki épen rád halálos csapást készül mérni, szintén ajakára vegye nevedet, — azt még sem hittem volna. Igen, mert demokratia és népnevelés tartalmilag egy és ugyanaz. A ki a népnevelést szűkebb határok közé akarja szorítani, — nem teheti ezt a nélkül, hogy a demokracián is súlyos sértést ne kövessen el. Már pedig dr. Gööz tanár kétszeresen kívánja a népnevelést szűkebb határok közé szorítani. Elsőbben is el akarja a népiskolának egy harmadát vágni — a mennyiben az ő terve szerint az ötödik és hatodik osztály feleslegessé válnék; — másodszor pedig ki akarja annak testéből a polgári iskolákat, melyekre nézve bizonyára nagyon jól tudták Eötvös és Csengery, hogy miért sorolták a népnevelési intézetek közé — metszeni, — a mennyiben azokat a középiskolák alsó tagozatává kívánja tenni. Különös ízlés! Inkább kíván ott utolsó lenni, mint itt első. Panaszkodik a középiskolák urasága ellen s a dolgot úgy véli kiegyenlíthetőnek, hogy be akar hozzájuk állni, — lakájnak.

* Lásd a Magyar Pädagogia ezévi februári füzetét.

Ha sentimentalis hajlamaim volnának, én is azon kezdeném, hogy a népiskola, illetőleg a demokratia életéért rimánkodnám. Nem lévén azonban ily hajlamaim, meg fogják nekem bocsátani kartársaim, ha elsőbben is elmondom észrevételeimet — habár nem oly költői formában is, mint ő — dr. Gööz tanár úr tervezetére; másodszer pedig előadom röviden, mily alakban vélném én a polgári iskolákat reformálandóknak.

Meg fogják nekem kartársaim bocsátani, ha jelen értekezésemben, a hivatolt felolvasásnak csak azon pontjaira fogok kiterjeszkedni, melyek igénytelen felfogásom szerint, elvi jelentőségűek.

Felolvasó mindjárt munkájának elején a «polgári iskola» név fölött kesereg. Abban teljesen egyet értek felolvasóval, hogy a mai polgári iskolát ez a név nem illeti meg; de nem azért, mintha ez csekély volna, hanem sokkal inkább azért, mert a polgári iskola tényleg nem polgári iskola, — aztán meg minek valakit vagy valamit egy név viselésére erőltetni, ha a miatt az illetőnek magát szégyelnie kell. Hja! A demokraciát csak ajkainkon hordjuk, de tényleg aristokratábbak vagyunk a középkor aristokratáinál. Az alacsony származásra valló nevet még a nevelés terén sem türjük s annak megváltoztatására törekszünk. Maholnap oda jutunk, hogy még egy nevelő-intézetet illetőleg is azon kérdést kell felvetnünk: hogy is hitták azelőtt? Bizony sem br. Eötvös, sem Csengery lelki szemei előtt nem ilyen polgári iskola lebegett; hanem olyan polgári iskola, mely hivatásává a közép polgári osztály — földmíves, iparos, kereskedő — nevelését teszi s e mellett nevére büszke.

Azt mondja dr. Gööz úr, hogy «hazánkban fontosabb nemzeti missiója van a polgári iskoláknak, mint más államokban, ahol egységes a nemzeti nyelv . . . » Megengedem én, hogy a nemzeti regeneratio nagy munkájában minden tényezőnek egyaránt részt kell vennie; de én azon missió oroszlánrészét, melyet dr. Gööz úr kizárólag a polgári iskolának kíván, a népiskola számára követelem. Nem volna méltó a népiskola saját nevére, ha az ezen missióval járó kötelességek teljesítése alól kibúvni akarna, vagy az az iránt való jogairól lemondani hajlandó volna. Szilárd meggyőződésem, hogy a nemzet öngyilkosságot követ el minden olyan tanügyi szervezet meghonosításával, mely a népiskolát saját egyéniségének kifejlesztésében gátolja. Ki sem ismeri a népiskola hiányait, fogyatkozásait inkább, mint én; de ebből nem azt követ-

keztetem, hogy dobjuk félre és feladatait ruházzuk más intézetre; hanem sokkal inkább azt, hogy e hiányokat, fogyatkozásokat enyésztessek el. Nagyon jól tudom én, hogy pár száz polgári iskolának fentartása és fejlesztése, gazdag városoktól támogatva, sokkal kevesebb áldozatba kerülne, mint megközelítőleg huszezer népiskolának a kor színvonalára emelése, illetőleg a törvény és nevelés követelményeinek megfelelő kiegészítése. A nemzeti feladatoknak a népiskola hatásköréből való kivétele, illetőleg másnemű intézetre ruházásuk a kérdésnek nem megoldását, de elodázását, illetőleg kikerülését jelentené. Az 1892/3. tanévben a 197 polgári iskolában 14.929 tanköteles tanuló tanult, a 16,678 elemi iskolában pedig 1.668,548. Azt hiszi talán dr. Gööz úr, hogy, ha azt a 14 ezer tanköteles-korban lévő tanulót tiszta magyarrá tesszük, a több mint másfélmilliót pedig Isten kegyelmére bizzuk, — akkor a haza meg lesz mentve? Nem, a haza nemcsak azokból áll, a kik a polgári, illetőleg a középiskolákból kikerülnek, hanem nagyobb tömegükben azokból, a kik a népiskolában neveltetnek.

Dr. Gööz a polgári iskolák eddigi működéséről szólva különbséget tesz a fővárosi és vidéki polgári iskolák között. Ez már cardinalis tévedés! Hát nincs úgysis eléggé eldarabolva közoktatásügyünk szervezete? Gymnasium, reáliskola, polgári iskola, felső népiskola, felsőbb leányiskola, felsőbb kereskedelmi iskola stb. Ha ez így menne, akkor a másodrangú városok a maguk számára új kategoriát, a harmadrangúak ismét újat, a mezővárosok ismét mást, a nagy községek a kis községektől eltérőt követelnének. Megbocsáthatatlan tévedés volt kormányférfiainktól, mely csak a jövőben fogja magát megboszulni, hogy különbséget tettek a fővárosi és vidéki tanügyi munkások között akkor, midőn arról volt szó, hogy javadalmazásuk állapíttassék meg. Hogy a polgári iskolák között bizonyos megkülönböztetést kell tenni, azt készségesen elismerem; de nem a szerint, hogy minő nagy az illető város, hanem a szerint, hogy minemű a lakosság foglalkozása: földműves, iparos, kereskedő-e?

A fővárosi polgári iskolákat méltatva Gööz úr az mondja, hogy azok «sem az elemi, sem a középiskoláktól nem akartak positiót elhódítani». Már hogy akartak-e vagy nem, azt nem tudom, de hogy tényleg mind kettőtől nagy tért hódítottak el, azt látom. A népiskolától elhódították az ötödik és hatodik osztályt, tehát

azon részt, melyben a népiskolának alkalma és kötelessége lett volna megmutatni, hogy csakugyan ér valamit; gátolták abban: hogy elkezdett munkáját bevégezze; megkötötték kezét-lábát, aztán vádolják, hogy nem halad és nem tesz semmit. A középiskoláktól pedig elhódította azon elemeket, melyek helyileg hozzá közelebb estek, vagy sem a középiskolába, sem a jelenlegi polgári iskolákba nem valók voltak és így ez utóbbi által nagyban hozzá járultak és járulnak azon proletár elem szaporításához, melyet minden igaz hazafinak nem növelni, de apasztani, sőt lehetőleg elenyésztetni volna kötelessége.

A mi a fővárosi polgári iskoláktól végzett nemzeti culturalis missiót illeti, az iránt teljes elismeréssel adózom, de tiltakoznom kell az ellen, hogy valaki azt kizárólag azoknak követelje. Része volt és van abban a középiskoláknak és népiskoláknak; sőt az orosz-lánrész bizonyára ez utóbbit illeti. El is várok fővárosi népnevelő társaimtól annyi önértetet, hogy a kérdésben lévő felolvasás ezen pontjára, a maguk részéről is megadják a kellő feleletet. Nem mulaszthatom el azonban a magam részéről azon szilárd meggyőződésemmek kifejezést adni, hogy a népiskola e missiónak sokkal inkább megfelelné, mint akár a középiskolák, akár a polgári iskolák, ha munkájában ezektől nem gátoltatnék.

Különös elismeréssel utal dr. Gööz úr a fővárosi törvényhatóság azon eljárására; hogy az polgári iskoláihoz, kezdetben, «mondhatni kizárólag középiskolai képesítésű tanárokat alkalmazott». Bármennyire méltánylom is a főváros hazafiságát és a nemzeti cultura oltárára hozott áldozatait, mindazonáltal kénytelen vagyok kijelenteni, hogy a fővárosnak ezen eljárása — igénytelen felfogásom szerint — nagy ballépés, s következményeiben, a közép-polgári elem képzésére, végzetes volt; mert ez volt az első lépés arra, hogy a polgári iskolák eredeti hivatásuktól eltereltessenek. Valamely iskola jellegét nem az adja meg, hogy mi annak a neve, sőt még a tanterv is csak részben; hanem sokkal inkább az, hogy minők annak tanárai, vagy tanítói. Nevezhetik azt az iskolát gymnasiumnak, reál-, vagy polgári- vagy akár felső népiskolának, — ha annak gymnasiumi képesítettséggel bíró tanárai lesznek, csak gymnasium lesz az. Minden iskolára — a minthogy kell is, hogy úgy legyen — a tanítók és tanárok egyénisége, készültsége rányomja a maga bélyegét. A polgári iskolai tanárok képzéséről e helyen nem kívánok szólni; erre vonatkozó véleményemet majd

annak helyén fogom elmondani: mindazonáltal nem hallgathatom el, hogy az én belátásom szerint is, sok középiskolai képesítettséggel bíró tanár bele találta magát az új helyzetbe s része van abban, hogy a polgári iskolák eredeti szervezeti fogyatkozásai, illetőleg hiányai kiigazíttassanak, javíttassanak. Ilyen intézkedésekül tekintem a magam részéről is a polgári fiúiskoláknak középkereskedelmi (ma felső) iskolákkal való kibővítését, — a polgári leányiskolák mellett női kereskedelmi tanfolyamok, — női ipariskolák felállítását. Más oldalról azonban szintén a középiskolai képesítéssel bíró polgári iskolai tanárok befolyásának — a miről dr. Gööz úr hallgat — kell tulajdonítanunk azt, hogy az ily iskolák nagy részébe a latin nyelv tanítása — noha facultative — behozatott; azokból a középiskolákba való átléphetés megengedett, illetőleg szabályoztatott. — Azokra nézve, a miket dr. Gööz úr a díjazást illetőleg elmond, nem akárok reflectálni, mert nem szeretném, ha felszólalásom az objectivitás álláspontjáról letereltetnék.

A vidéki polgári iskolák méltatásánál dr. Gööz úr, különösen kiemeli, azok nemzeti culturalis missióját. Ismétlésekbe bocsátkozni nem akarván, utalok arra, a mit e pontra nézve a fővárost illetőleg elmondottam; de azért néhány észrevétel megtételét még sem mulaszthatom el. Első megjegyzésem az, hogy úgy látszik, dr. Gööz úr a nemzetiségi vidékeken elhelyezett polgári iskolákat nem közvetlen tapasztalat alapján, hanem csak madártávlatból ismeri. Az igaz, mind én sem ismerem — közvetlen tapasztalatok alapján, — de néhányat igenis; ebből, azt hiszem joggal vonhatok következtetést a többire is. Itt van a turócszentmártoni a szomszédságban, figyelemmel kísérem annak minden lépését; de nincs tudomásom felőle, hogy annak iskolai ünnepein, az utolsó decennium alatt, csak egy igazi tót is megjelent volna. Azonkívül a nyelvnek tudása még nem azt jelenti, hogy az illetőnek szívét is megnyertük. Biztosíthatom dr. Gööz urat, hogy Mudrony, Dula — a pánszlávok ez időszakbeli vezérei, pedig ez utóbbinak neje kecskemeti magyar nő —, legalább úgy bírják a magyar nyelvet, mint én, vagy akár dr. Gööz úr. Elismerem, hogy az ezen vidékeken működő tanárok derék magyar emberek, hogy sorsuk küzdelmes, munkájuk fáradságos; de az eredmény nem felel meg a fáradságnak. Nem pedig azért, mert a cultura munkáját nem a tíz-tizenkét évvel, hanem a hat, esetleg négy évvel kell kezdeni; ha ugyan

azt akarjuk, hogy munkánk, a nemzeti érzület szempontjából is, kárba ne vesszen. Ezt nagyon jól látta gróf Csáky is; épen azért nagy súlyt helyezett a kisdedővő törvény megalkotására.

De föltéve azt, hogy a polgári iskolák munkája eredményesebb, mint az az előző sorokban fel van tüntetve, mit ér az, ha a polgári iskolák, mint oázok a nemzetiségi homok-tenger közepett állandóan azon veszélynek vannak kitéve, hogy őket a környező sivatag, mihelyt egy váratlan vihar támad, elnyeli. A magyar cultura igazi melegágya csakis a népnevelés lehet.

A következőkben dr. Gööz úr, hogy a bekövetkező kritikának előre is élet vegye, a polgári iskolai intézmény kritikusaí ellen fordul. «Sanda gyanú fogadta a jövevényt az elemi és középiskolák részéről is . . . » «Soha annyi kritikus nem született Magyarországon, mint a polgári iskolák életének első tíz esztendejében!» Pedig hát az ellen kár mennydörögni; mert minden új nyilvános intézmény — pedig a polgári iskolai intézménynek, abban az alakban, melyben azt hazánkban meghonosították, pártját az egész föld kerekéségén, egy cultur-államban sem találjuk, — a kritikának ki van téve. Abban is teljesen megnyughatik a dr. úr, hogy ebből sem a hazára, sem az illető intézményre semmi kár nem háramlik. Mert vagy jó azon intézmény, vagy nem; ha jó, a kritika próba-tüzéből megtisztulva, tehát nemesebb alakban kerül elő; vagy nem jó, akkor méltó sorsára jut, — a megsemmisülés tengerében merül el. A fő az, hogy a kritika az objectivitás határát soha át ne lépje.

Most áttér dr. Gööz úr a polgári iskolák működési irányzata ingadozásának vázolására, a lefolyt 27 év alatt. Ezt részint külső, részint belső okokra vezeti vissza. Mellözve a többieket, a belső okok között, «a tanárok között kifejlődött surlódást» emeli ki, mint a mely «főkép a Pædagogium, mint törvényen nem alapuló s törvénybe maig sem iktatott intézet működésének megkezdése óta» lépett fel.

E pontnál jó lesz egy kis pihenőt tartani. Az előzőkben kikel dr. Gööz úr a kritika ellen, s most maga egy közbe vetett mondatban, egy majdnem huszonöt év óta fennálló intézet fölött mondja el lesújtó ítéletét. Vagy talán a kritika jogát dr. Gööz úr csak magának tartja fenn? — Sem maga a Pædagogium, mint intézmény, sem tanárai és növendékei nem szorúlnak arra, hogy én védjem meg őket, erre ők magukban is elég erősek; de más-

oldalról az objectivitásnak sokkal nagyobb garantiáját nyújtja az, ha valamely intézményre nézve egy, annak körén kívül eső egyén mondja el véleményét; míg az intézménnyel bármi viszonyban lévők sohasem kerülhetik ki azon gyanút — a mint ez dr. Gööz úrra nézve is tényleg fenforog, — hogy pro domo sua beszélnek. Én a Pædagogiumnak sem növendéke soha nem voltam, sem tanára nem vagyok, — tehát rám nézve ez a gyanú nem foroghat fenn; sőt ha subjectiv okok indítanak, inkább ellene kellene állást foglalnom.

Az idézett mondat eszembe juttatja azon embert, a ki felgyújtotta a házát s maga csapott legnagyobb lármát. A ki panaszkodik a polgári iskolai tanárok közötti surlódás miatt, tegye kezét szívére: vajjon ki hintette el közöttük, hosszú évek óta, a surlódás magvait?

Kifogásolja a Pædagogiumban, hogy az nem törvényen alapuló. Hát a felső kereskedelmi-, a felsőbb leányiskolák, a női kereskedelmi tanfolyamok, női ipariskolák törvényen alapulnak? Vagy az más! Azok dr. Gööz úr tetszése szerint valók. Egyébként az sem egészen úgy van, mintha a Pædagogiumnak törvényes alapja nem volna. Mert a polgári iskolák és felső népiskolák törvényen alapuló intézmények. Azon törvény, mely ezen intézetek felállítását kimondja, — azt is magában foglalja — habár nem kifejezetten, hogy ezen intézetek számára tanítókról is kell gondoskodni. Miután hazánkban nem volt s maig sincs, azon egyen kívül, oly intézet, mely a polgári és felső népiskolákban szükséges tanári qualificatiót megadja: nagyon természetes, hogy épen a törvénynek megfelelőleg kellett ily intézet felállításáról gondoskodni; és csak a tárgyilagosság hiánya mondhatja azt, hogy az azért, nem törvényen alapuló intézet. — A polgári iskoláknak mai hiányos szervezetük mellett is vannak érdemeik. Ezen érdemek között nem utolsó az, hogy a methodikát, a népiskolánál magasabb fokú osztályokba is bevitték. És hogy ez így van, ebben nagy érdeme van a Pædagogiumnak. Úgy, hogy, ha a Pædagogiumnak mind az a bűne meg volna is, a mit dr. Gööz úr és mások rákennek, — sőt annak kétszerese; ezen egy érdeme mind azt jóval felülmúlja.

A mit dr. Gööz úr a polgári iskolák mai válságos helyzetének rendezéséről szólva, a tanári állások betöltéséről, a polgári iskoláknak a közoktatási tanácsban való képviseléséről, a szakfelügyeletről, számukra külön szakosztályról a miniszteriumban,

az igazgatói állások szervezéséről és a tanári állások méltányosabb javadalmazásáról mond, azokat, a magam részéről is, készségesen aláírom. Nem hagyhatom azonban szó nélkül azt, hogy dr. Gööz úr a vidéket itt is oly élesen pointírozza. Így különösen a tanári állások betöltéséről szólva. Mintha bizony a vidéken tiszta tanár-választás vagy kinevezés egyáltalán nem volna. Felette kár ez a megkülönböztetés. Igaz ugyan, hogy a fővárosban a tanügyi állások nyílt pályázat útján töltetnek be; de úgy vagyok informálva, hogy ott is sok a kívánni való. Ezekről is jó lett volna kissé megemlékezni.

Dr. Gööz úr felolvasásának sarkpontját ennek hamadik része, t. i. a polgári iskolák tanulmányi szervezetének átalakítása képezi. Ő a kérdés megoldására két lehető módot említ fel, ú. m. a) a polgári iskolák reformját az egységes középiskola nélkül; b) a négy alsó osztálynak az egységes középiskola keretében való szervezését. Dr. Gööz úr eszménye az utolsó megoldási mód; ideiglenesen azonban megelégszik, ha a polgári iskolák, átmenetül, az első mód szerint szerveztetnek. Itt mindenképp előtt az a megjegyzésem, hogy nem szeretem, ha valaki olyan könnyen hajlandó az alkura. Szerettem volna látni, hogy Gööz úr minő szervezetet kívánt volna adni a polgári iskoláknak elvi álláspontja sértetlen fentartásával. Elvi kérdésekben semmiféle alkunak nincs helye; különösen akkor, midőn egy messze kiható intézmény reformálása forog szóban.

A mi a dolog érdemét illeti, én sem az egyik, sem a másik megoldási módnak nem vagyok barátja; mert én úgy a polgári, mint a középiskolai kérdés oly nemű megoldását, mely a népiskolát megrövidítené, a leghatározottabban perhorrescálom.

Nem kívánok itt arról szólni, hogy közoktatásügyünknek minden oly nemű szervezése, mely a növendéket már kilencz éves korában kiveszi a népiskolából, mily áldozatokat ró részint az iskolafentartókra, részint a szülőkre; azzal sem kívánok ezuttal foglalkozni, hogy mily kár háramlik abból magára a tanítás elintézésére: ezuttal püsztán csak a nevelői momentumot kívánom kiemelni.

Az emberi jellem fejlődésének legkritikusabb kora a 9—12. évig menő életkor. Ez időszakban ébrednek ösztönei, kezd tágulni értelmi látóköre. A gyermek a szülői házban ép úgy, mint a népiskolában, gondos felügyeletben részesül, figyelemmel kísérik

minden lépését, ellesik minden gondolatját, hogy azokat, az illető nevelése érdekében, értékesítsék; s mikor felügyeletre legnagyobb szükség volna, midőn leginkább szorulna arra, hogy még álmai fölött is örködjének, egyszerre csak kiragadják a szülői ölelő karok közül s idegen emberek közé dobják. A gyermekben kezdetben a keserűség érzete vesz erőt; majd azonban bele találja magát az új helyzetbe, kezdi élvezni azon gyönyört, mely az állandó felügyelet híján beállott szabadságból ered. Hogy ezen éretlen korban élvezett szabadság mily keserű gyümölcsöket terem, arról igen fényesen tudna sok elzúllott existencia beszélni. Sőt még ott is, hol a szülők viszonyai kedvezőbbek és a gyermeknek helyben való taníttatását lehetővé teszik, a népiskolának ezen zsenge korban való elhagyása felette káros. A népiskolában ugyanis osztálytanítás folyik, a tanító állandóan ugyanazon növendékekkel foglalkozik, ismeri növendékeinek hajlamait, tehetségét, ha mulasztás forog fenn, azonnal tudja, hogy vajjon az gyengeségből, hanyagságból vagy rosszakaratból ered-e. Mily egészen másként van ez ott — mint a polgári és középiskolákban, — hol az osztálytanítást a szaktanítás váltja fel. A tudós tanár, ha százszor olyan jó nevelő volna, 2—6 óra alatt, 60—80 növendék mellett, egy év alatt az egyeseket még név szerint is alig ismerheti meg, jellemileg pedig egyáltalán nem. Ez az oka aztán, hogy az első és második osztálynak átlag harmada, de sokszor fele is elhull évenként és pedig nem mindig a legtehetségtelenebbek közül. — Azon nemzetgazdasági kárról sem akarok ezuttal szólni, mely abból ered, hogy oly közösségekben, melyekben közép, vagy polgári iskolák állanak fenn, — a népiskola ötödik és hatodik osztálya, a legtöbb helyen nincs szervezve. A szülő inkább szeretné gyermekét a népiskolába küldeni, de miután ott az nincs, kénytelen — a tankötelezettség kora alatt — a polgári vagy középiskola első és második osztályába küldeni. Pedig hát ott vajmi keveset tanulhat olyat, a minek az életben közvetlenül hasznát vehetné.

Szolgáljanak az elmondottak feleletül arra, a mit dr. Gööz úr «a polgári iskolák reformja az egységes középiskola kapcsolata nélkül» czímen elmond.

Előkelő helyet foglal el dr. Gööz úr felolvasásában a polgári iskolai tanárok képzése és képesítése. Nem tagadhatom, hogy rámi a felolvasásnak ezen része azt a hatást tette, hogy annak éle kizárólag a Pædagogium ellen irányul. A személyes okokkal én nem

kivánok foglalkozni. A mi a tárgy érdemét illeti, én a képzés kérdését a képesítés kérdésétől egészen függetleníteni kívánom. Hogy a képesítés kérdése az államot illeti, ez kétséget nem szenved. Hogy e képesítést az állam mely közegére bízza, az szerintem teljesen közömbös. Az államnak saját érdeke hozza azt magával, hogy ily nagy fontosságú functiót avatatlan kezekre nem fog bízni. A mi a képzést illeti, ez már egészen más kérdés. Őszintén megvallom, én Gööz úr szabadelvűségétől nem ily szűk markú megoldását vártam. Én azt vártam, hogy Gööz úr körülbelül így fog szólni: «Nem az a kérdés itt, hogy bárki is hol szerezte és tanulta azt, a mit tud, hanem az, hogy az illető azt, a mit tudnia kell és a miben jártasnak kell lennie, bírja-e? Miután azonban a tanítás nem csak tudást, hanem tanítási gyakorlatot is követel, — az államnak kötelessége e két rendbeli tulajdonság elsajátíthatását, minden polgára részére, minél nagyobb mértékben elősegíteni». E helyett Gööz úr a tanárképzést a mű- és tudományegyetemre kívánja szorítani s azoknak látogatását a népiskolai tanítói oklevéllel bírókra is lehetővé tenni. Bizonyos szabadelvű vonás Gööz úr ezen tételében félreismerhetlen. Az első az, hogy a tanárképzésbe a műegyetemet is be kívánja vonni, a második az, hogy a magasabb tanári qualificatió megszerzését a néptanítók számára is lehetővé akarja tenni. Mintegy önkéntelenül érezni látszik Gööz úr, hogy az egyetem mai alakjában, elégtelen azon tulajdonságok megszerzésére, melyek nemcsak a polgári iskolai, de minden magasabb fokú intézetek tanáraiban — Gööz úr szerint is — elkerülhetetlenek. A mi Gööz úr tételének második részét illeti, ezt készségesen aláírom; de annak feltételül a tanítói oklevélnek állami vizsgáló-bizottság útján való megszerzését tenném. Okul erre részint tanítóképzésünk fejletlen voltát, részint annak nemzeti szempontjait kívánom felemlíteni.

Egyébként eltekintve az elvi állásponttól, még mindig kétséges, hogy vajjon, nemcsak a polgári iskolai, de általában minden magasabb iskolák számára való tanárképzésnek, a gyakorlati élet szempontjából, lehet-e kizárólagos helye az egyetem? Hogy az egyetem ezt magának követeli, azt nagyon természetesnek találom. Azonban maga az egyetem is elismeri, hogy e végből szintén reformokra van szüksége. E pontra nézve bátor vagyok egy pár külföldi tanulásra hivatkozni. «A seminariumilag képzett egyéneket a tanítóképző-intézetek szolgálatába csak azért vonták, mivel

azok az akadémikusokat (értsd: egyetemet végzetteket) a methodikai gyakorlottságban és biztosságban általában igen felül mulják. Némely akadémiailag képzett kartárs, minden tudományos és egyéb kiválóság mellett is, teljes szabatossággal még kérdezni sem képes, vagy legalább évekre van szüksége, míg emez, a tanítórá nézve első sorban szükséges művészetet elsajátítja. Ép azért egyáltalán nem hihetem, hogy a tanítóképzésnek lényeges fellendülése volna az által előidézhető, ha a tanítóképző-intézetekben minden tanári állás, vagy azoknak nagy része akadémiailag képzett tanárokkal töltenék be. Ha ezt teszik, az elmaradhatatlan kijózanodás elég korán be fog következni». (Lásd: Pædagogium 1896. febr. 267 l.) Még nagyobb jelentőségű Hughes E. P.-nek a cambridgei középiskolai tanárképző collegium főnökének, a chicagói tanügyi világcongressus összes ülésén, «A tanítók szakképzéséről középiskolák számára» czímen tartott felolvasásának a szóban levő tárgyra vonatkozó kijelentése. Felolvasó azon kérdést veti fel, hogy mily előkészítéssel kell a jó tanítónak birnia? Erre így felel: «Elsőbben a gyermek természetének beható ismeretével . . . ; másodszor más tanítók tapasztalatai eredményének jelentékeny tudásával . . . ; harmadszor a nevelés tárgyának világos fogalmával és a nevelő munkájának fenkölt eszményével; negyedszer a nevelésben való ügyességnek és képességnek egy bizonyos fokával. A mi egyetemeink ezen előkészítést nem nyújtják. Ha a képesített jó tanítóvá lesz, akkor annak e képességet, lassan küzdve, a növendékek kárán, vagy valamely szak-collegiumon kell megszereznie.» (Lásd: Proceedings of the international Congress of Education. Chicago. 217. lap.)

Az elmondottak kétségessé teszik, hogy vajjon helyes volna-e az, ha általában a tanárképzés kizárólagos helyéül az egyetem jelöltetnék ki. Ha pedig a polgári iskolai tanárképzés is az egyetemre vitetnék, az semmi esetre sem vezetne jóra. Az egyetemnek az a feladata, hogy a tudományt, magáért a tudományért, tekintet nélkül gyakorlati hasznára, kutassa. A polgári iskolai tanárnak pedig a tudományok egyes ágait a gyakorlati életre, az ipar, földművelés, kereskedelem, kézműiparra való vonatkozásaiban kell ismernie. Ha mi az egyetemet eredeti magasztos hivatásától elvonjuk, s számára ily köznapi foglalkozást tűzünk ki, akkor leszállítjuk azt azon piedesztálról, melyen évszázadokon állt; akkor fog az ugyan nekünk képezni polgári iskolai taná-

rokat is, de megszűnik a szó nemesebb értelmében egyetem maradni. Ha pedig az egyetem egyetem marad, akkor az csak tudósokat fog képezni; s ha a polgári iskola leendő tanárait oda küldjük, akkor lesznek ugyan nekünk tudósaink, de nem lesznek polgári iskolai tanáraink.

Mindezekből azt következtetem, hogy a polgári iskolai tanárok képzésének helye nem az egyetem, hanem egy külön e célra szolgáló szakiskola. Úgy, hogy ha nekünk egy ilyen szakiskolánk nem volna, azt minél előbb kellene állítanunk. Ha e szakiskolának fogyatkozásai vannak, akkor azon javítani kell. Ha a gyermek beteg, nem úgy kell rajta segíteni, hogy meggyilkoljuk, hanem úgy, hogy kigyógyítsuk.

A francziák e tekintetben elég praktikusok, ők nemcsak a felsőbb népiskolák, tanítóképző-intézetek tanárok számára állítottak ily szakiskolákat (école normale primaire supérieure Saint-Cloud és Fontenay aux Roses-ban); de a közép- és felsőfokú oktatás számára is (école normale supérieure, Párisban és Sèvresben).

Dr. Gööz úr felolvasásának utolsó részében a polgári iskolai törvény alkotását sürgeti. A felolvasás ezen részét a magam részéről is készségesen aláírom, de azon hozzáadással, hogy én nemcsak a polgári iskolák számára sürgetek ilyen törvényt, hanem az összes közoktatásügy, vagy legalább annak két első fokozata, a nép- és középiskolák számára. A Ratio educationis-t én azért tartom oly nagyszabásu törvényes alkotásnak, melynek újabbkori törvényes intézkedéseink nyomába sem léphetnek, mivel az az egész közoktatásügyet, mint szerves egészet fogja fel.

A mi azonban a törvényalkotás idejét illeti, erre nézve — több okból — épen a jelent nem tartom alkalmasnak.

II.

Az előzőkben kívántam elmondani észrevételeimet dr. Gööz úr tervezetére, hátra van még, hogy saját álláspontomat körvonalozzam. Ezzel az előzők után hamar készen lehetek. Nemcsak a polgári, de a középiskolai ügy rendezésének is, igénytelen felfogásom szerint, előfeltétele a népiskolai ügy rendezettsége. Minden magasabb fokú intézet alapja a népiskola. Ha ez úgy kü-, mint belterjes értelemben, helyesen van kiépítve, akkor a fölötte álló

intézetek is szilárd alapokon nyugszanak. Ellenkező esetben lehet ez utóbbiaknak szervezete magában véve bármily tökéletes, mint alapot nélkülöző építmények, előbb vagy utóbb maguktól összeomlanak.

Ha valamely betegséget gyógyítani akarunk, akkor magát a betegséget kell mindennek előtt ismernünk. Azon bajokat, melyekben a népiskola szenved, a következő három főpont alá foglalhatjuk: *a)* a tanítók nagy részének fogyatékos előkészültsége; *b)* a vegyesajkú vidékeken az iskolának oly befolyások alatt való állása, melyek nemcsak az állam nyelvének kellő elsajátítását késleltetik, de az állami együttérzés kifejlesztésére is károsan hatnak; és *c)* az osztott és osztatlan iskola egymás iránt való viszonyának szabályozatlansága.

A magam részéről az első baj orvoslására más gyógyszert, mint a tanítók jobb javadalmazását, ajánlani nem tudok. Tessék a tanítói állomásokat oly javadalmazással ellátni, hogy abból egy család, ha takarékosan is, de tisztességesen megélhet: biztosíthatom a kormányt és nemzetet, hogy azonnal megszűnik a tanítóhiány, azonnal fognak előállni alaposan készült és kellő számú tanítók. Az állami vizsga a tanítói javadalmak emelése nélkül a bajt csak növelné; mert egy állami vizsgáló-bizottság szigorúbb mértéket szabva, sokakat már előre elijesztene, egy más részt pedig a vizsgálaton vetne vissza. A mostani rendszer — sajnálom, hogy ki kell mondanom, de nem tehetek róla — mind a tanító-jelölteket, mind a szülőket ámtítja. A növendék négy éven át, közköltiséggel növeltetvén, gondtalanul él, — s midőn pályát végzett, csak akkor látja, hogy mily nyomorúságra ébredt. Tehát jobb javadalom a tanítónak! Akkor nem lesz a tanítójelöltnek sem egyházi, sem állami segítségre szüksége.

A második pont alatti bajnak egyedüli orvoslása a szigorúbb állami felügyelet. Meg kell értetni e hazának minden egyes polgárával, hogy ez ország magyar ország, hogy az állam nyelvének bírása minden honpolgárnak egyforma kötelessége. Az 1879-diki XVIII. t. cz.-ben egy nagy didaktikai tévedés van. A nevezett törvény ugyanis azon hibás föltevésből indul ki, mintha valamely nyelvet, úgy, hogy annak az életben hasznát is vehessük, meg lehet más uton is tanítani, mint a direct módszerrel. E tévedés minél előbb kiigazítandó s a népiskolának néhány tantárgya — törvényben megállapítva — magyar nyelven tanítandó. Ám be-

szélje családi tűzhelyén mindenki azt a nyelvet, a melyben született; de az iskola első sorban az állam nyelvét cultiválja.

A harmadik baj orvoslását én abban látom, hogy minden népiskola számára — legyen az osztott vagy osztatlan — ugyanazon tananyag és ugyanazon terjedelemben irandó elő. Én a népiskola egységét, a tananyag azonosságában látom. Miután egy ember nem végezhet annyit, mint hat ember és 7 heti óra alatt — mint a mennyi az osztatlan iskolában átlag jut — nem lehet annyit elvégezni, különösen, ha élő valósággal van dolgunk, mint 24—28 óra alatt: én a kérdés megoldására más módot, mint a tanidőnek az osztatlan iskolában való kiterjesztését, nem látok. Azaz az osztott iskolák két évi tananyaga az osztatlan iskolákban három évre, a négy évi hat évre terjesztessék ki. Midőn én a kétféle iskolák egymás iránt való viszonyának ilyenmő szabályozását, először — mintegy tíz évvel ezelőtt — hirdettem, a román népoktatási törvényt még nem ismertem. Most már ismerem és büszkén mutathatok rá, hogy az általam hirdetett terv ott már tényleg megvan valósítva. Pedig nincs Európában állam, melynek közgazdasági és társadalmi viszonyai annyira hasonlítanak a mieinkhez, mint Romániáé. Tanulni, ha még oly kicsiny is az, és ha még oly ellenséges indulat uralkodnék is benne irántunk, egy országtól sem szégyen.

Ha így népnevelésünket kellő színvonalra emeltük, akkor az nemcsak a polgári, de a középiskolának is biztos alapúl szolgálhat.

Mielőtt a teljes népiskolára építendő polgári iskolákat illető álláspontom körvonalozásába bocsátkoznám, szükségét érzem egy konkrét példából kiindulni, hogy ez által követelésemnek mintegy kézzel fogható alapot szerezsek. E végből elő kívánom adni a francia polgári iskoláknak jelenlegi szervezetét, helyzetét s az általuk a gyakorlati életben elért eredményeket. Sajnálom, hogy a legújabb idevágó adatok nem állnak rendelkezésemre; adataim csakis 1891. év november haváig terjedtek. De már ezek is eléggé bizonyítják, hogy, ha valamely intézmény egy nép életében, hajlamaiban, társadalmi és közgazdasági viszonyaiban gyökeredzik, akkor az magától is élni és virágzni fog; míg ellenkező esetben, mesterséges galvanizálás által, egy ideig, az életnek jeleit mutathatja ugyan, de saját erejére utalva, előbb vagy utóbb magától felbomlik.

A francia polgári iskolák mintegy maguktól állottak elő, a közös szükségérzet teremtette meg őket. Az 1878. évi márcz. 30-ki pénzügyi törvény volt az, mely az első előirányzatot, ezen oktatás gyámolítására, felvette; az 1881 jan. 15-ki rendelet alapította meg azon feltételeket, melyek ez intézetek számára az állam támogatását biztosíthatták; a népoktatási intézetek közé az 1886. év okt. 31-ki törvény által soroztattak; személyzetük kerete, díjazása az 1889 jul. 19-ki törvénnyel szabályoztatott.

Ezen intézetek célját legszebben fejezi ki Combes senator, a költség-előirányzati törvényjavaslat felőli jelentésében. «Azon növendékek, kik ez iskolákat látogatják, nem keresnek ott olynemű kiegészítő oktatást, mely nekik az oktatás- vagy közigazgatásszerű hivatalokra pályázók számának szaporítását engedné meg; azért vonatnak azok oda, mivel könnyű szerrel oly technikai ismereteket szerezhetnek, melyek számukra lehetővé teszik, hogy a különböző kereskedelmi, ipari és földmíves állásokban, tanuló-éveik tartamát megrövidítsék».

A francia polgári iskolák, ott felső népiskolának (école primaire supérieure) nevezve, szorosan az elemi népiskolához, melyben a tankötelezettség, tudvalevőleg, a betöltött 13 életévig terjed, csatlakoznak — s két csoportra oszlanak: ú. m. tulajdonképi felső népiskolára és kiegészítő tanfolyamokra (cours supplémentaires). Az elsők két-négy évfolyamúak, az utóbiak egy-két évfolyamúak lehetnek. 1890 decz. 30-án felső népiskola, fiuk számára, négy évfolyammal volt 21, hárommal 97, kettővel 85; leányok számára négy évfolyammal 14, hárommal 33, kettővel 33; összesen: 280. Kiegészítő tanfolyam volt, fiúk számára két évfolyammal 95, egygyel 239; leányok számára két évfolyammal 60, egygyel 74; összesen: 468. A két fajta intézet együtt véve 748.

A felső népiskolák vagy önálló intézetet alkothatnak vagy az elemi osztályokat is felölelő iskola-csoportnak képezhetik részét; a kiegészítő tanfolyamok mindig valamely nyilvános elemi iskolához vannak kapcsolva. 338 intézet bennlakással van ellátva. — E számba a három nagy nemzeti kézműipar-iskola nincs befigyaltva. A felső népiskolában a négy évfolyam mellett legalább 60, a három mellett 45, a kettő mellett 30 növendéknek kell lennie; a kiegészítő tanfolyamban két évfolyam mellett 24-nek, egy mellett 12-nek.

A felső népiskolai oktatás növendékeinek teljes száma az

idézett tanévben 40,572 volt, melyből 29,473 a fiuk és 11,099 a leányokra esett. E számból állami segélyben részesült 2139 és pedig 1385 fiu és 754 leány.

Mi sem jellemzi jobban ez iskolák állandó fejlődését, mint növendékeik szaporodása; ugyanis az 1884. évben a növendékek száma 28,832 volt, 1887-ben 32,219 és 1890-ben 40,572. Ez intézetekből az 1890. évben kilépett növendékek teljes száma, a leányokat is ide értve 12,830 volt. E számból 2344 növendék (fi) azaz 18·27% a kereskedelemre lépett, 3776 azaz 29·39% az iparra, 1403 azaz 10·93% a földműves pályára, különböző hivatalokhoz (bankok, pénzügyigazgatóság stb.) ment 693, vasuti szolgáltatba lépett 158, államszolgálatba 374, a hadsereg vagy tengerészethez 172, külföldre nyelveket tanulni küldetett 99, neveiői pályára lépett 718, tanulmányait a felső népiskolai oktatás és kézműipari szakiskolákban folytatja 2093, családjához visszatért 926, meghalt 74. A kilépett fiatal leányokat illetőleg ily kimutatás még nem készült.

Nem hallgathatom el e pontnál annak felemlítését, hogy mily sok szóbeszédnek vétetnék az által eleje, ha a mi polgári iskoláinkból kikerültekre nézve is ily adatok állnának rendelkezésünkre! Mit ér a legszebben kieszelt okoskodás is, ha statisztikai adatok nem támogatják.

Háttra van még, hogy ezen iskolák személyzetéről emlékezzünk meg. Az igazgatók és igazgatónők vagy rendesek vagy megbízottak, a szerint, a mint képző-intézeti tanári vagy felső népiskolai képesítéssel bírnak. A tanítói személyzetet is a képesítés szerint különböztetik meg. A rajz, kézimunka, nyelvek, ének és torna tanítása, rendes vagy segédtanárok hiányában, póttanárokra bízható. A kézműipari oktatást a műtani személyzet végzi.

A felső népiskolai intézetek személyzetét az 1890. évben a következő kimutatás tünteti fel:

A felső népiskolákban (fiuk számára) volt 203 igazgató, 942 tanító (276 tanár és 666 segédtanár), 484 póttanár, 394 műszaki tanító. A kiegészítő tanfolyamokban 334 igazgató, 133 segédtanár, 202 póttanító és 134 műszaki tanító. A felső népiskolákban (leányok számára) 77 igazgatónő, 249 tanítónő, 272 póttanítónő, 124 műszaki tanítónő. A kiegészítő tanfolyamokban 134 igazgatónő, 102 segédtanítónő, 38 műszaki tanítónő. (Lásd Revue pédagogique. 1891. nov. sz.)

Ime ezekben kívántam a francia polgári iskolák szervezetét és helyzetét bemutatni. Nem mondom én, hogy a francziák a tökéletesség legfelsőbb fokát elérték; de ha tekintetbe vesszük, hogy a bemutatott adatok alig több, mint 11 év fejleményeit tüntetik fel, bárki is kénytelen lesz elismerni, hogy ez oly eredmény, mely a nevelésügy történetében még eddig talán páratlanul áll.

A feltüntetett adatokból nem azt a következtetést kívánom én levonni, hogy mi őket, a mint eddig a németekkel tettük, vakon kövessük; de más oldalról magunk iránti kegyetlenség, sőt több, eszélytelenség volna, ha egy nagy nemzet — mert a francia még Sedán után nagy maradt, sőt talán nagyobb lett — intézményeinek példájából tanulságot nem meritenénk.

Az első tanulság, a mit meríthetünk az, hogy a polgári iskolák, ha a mindennapi élet szükségleteinek meg akarnak felelni, egy típusra — hogy úgy mondjam, egy kaptafára — nem szervezhetők. A polgári életnek felette sokoldalú és különböző előkészültséget kívánó szükségletei vannak, úgy minőség, mint mennyiség tekintetében. Ha tehát e szükségleteket ki akarjuk elégíteni, ha azt akarjuk, hogy az iskola az életnek neveljen és ne csüngjön úgy — határozott czél nélkül —, mint Mohammed koporsója, a levegőben; akkor iskoláinknak szervezetét is e szükségleteknek megfelelőleg kell megállapítanunk. Ennek homályos sejtelmével látszottak a mi kormányférfaink bírni. Legalább erre enged következtetni azon intézkedés, hogy a polgári iskolákat kereskedelmi tanfolyamokkal látták el. Ezen intézkedésben kettő a hiba. Az első az, hogy ez által a polgári iskolákat egyoldalú fejlődésre kényszerítették és a polgári iskolák egyéb feladatait ú. m. ipart, kézmű-, gyáripart és földművelést, teljesen fedezetlenül hagyták, illetőleg őket attól eltérítették. A másik az, hogy a kereskedelmi szaknak oly terjedelmet adtak, mely egyáltalán nem áll semmiféle arányban kereskedelmünk fejlettségével. Ha tehát mi, polgári iskoláink által, az életnek akarunk nevelni, — akkor, tekintettel arra, hogy nálunk a népiskolai tankötelezettség a tizenkét évig, bezárólag, terjed, — melyet viszonyaink mérlegelésével továbbra nyújtani nem is látszik czélszerűnek — két, három, négy és öt évfolyamú polgári iskolákat kell állítanunk. Ezen szervezetnek az a haszna is meg volna, hogy a mainál öt, sőt nyolczszorta nagyobb számú polgári iskolát állíthatnánk vagy állíttathatnánk; a mennyiben egy két osztályú polgári iskola felállítására a kétezer lakossal

bíró községek is kötelezhetők volnának. Meg vagyok győződve, hogy a községek e kötelezettségnek örömetst megfelelnének, mert látnák, hogy azok valóban hézagot pótolnak.

A második tanulság, a mit a felhozott példából meríthetünk, az, hogy legalább az ipari szakokkal kapcsolatos polgári iskolák műszaki személyzettel látandók el. Nem tagadhatom, hogy előttem a mi polgári iskolánk intézménye, éppen azért, mert ezen műszaki személyzet hiányzott, mindig úgy tűnt fel, mint fából csinált vaskarika. Bizonyára ez lebeghetett azon illustis tanférfiak előtt, kik a polgári tanítóképzőt ipari szakokkal is bővítették. Csakis sajnálni lehet, hogy talán kellőleg nem méltányolt géniek a polgári iskolákat ezen egyedül helyes iránytól eltérítették.

A harmadik tanulság, a mit levonhatunk, hogy nekünk magunkat a polgári iskolák azon nemére kell vetnünk, mely hivatásává az okszerű földművelés terjesztését és általánosítását teszi. Nálunk a polgári iskolának ez a faja eddigelé csaknem egészen el volt hanyagolva. Pedig hány, különben jó módu kis gazda lett volna hajlandó gyermekét ily iskolába küldeni. Ha nálunk a földművelés terén eddigelé baj volt, s ha e bajon segíteni akartak, akkor ezt a népiskola által kívánták eszközölni. Pedig a népiskola földműves szakiskola ép úgy nem lehet, mint ipari szakiskola. Sajátságos, hogy míg ez utóbbira nézve az emberek előtt semmi kétség nem forog fenn, — az elsőt egyáltalán nem akarják belátni. Pedig hát a népiskolának (értem az elemi) egészen más, bizonyos tekintetben magasztosabb hivatása van: megadni e haza minden polgárának azon általános műveltséget, melyre elsősorban minden embernek, másodsorban minden magyarnak elkerülhetetlenül szüksége van. Ha a népiskola e kettős hivatásának eleget tesz, akkor úgy általános, mint nemzeti rendeltetésének megfelel: ekkor lesz csak igazán nemzeti iskola. A különböző élethivatásokra előkészíteni a polgári iskola feladata; ha az e feladatnak megfelel, csak akkor fog összekötő kapocs gyanánt szolgálni az iskola és élet között.

Összefoglalva az elmondottakat követelményeim a következők:

1. Összes közoktatásügyünk szerves összefüggésben rendezendő.
2. A népiskola, mint ezen szervezetnek alapja, teljesen kiépítendő. E végből a) a népiskolai általános tankötelezettség —

a 12. életévig bezárólag — törvénybe iktatandó; b) a tanítók helyzete javítandó; c) az osztott és osztatlan iskolák egymás iránt való viszonya — a tananyag azonosságának és terjedelmének érintetlenül hagyása mellett — rendezendő.

3. A polgári iskolák, az élet szükségleteihez képest, 2, 3, 4, 5 évi tanfolyammal szervezendők.

4. Minden kétezer lakosnál nagyobb községben a helyi szükségleteknek megfelelőleg, ipari vagy földművelési jellegű polgári iskola állítandó; a tízezer lakosnál nagyobb városban, föltéve, hogy nagy kereskedelme van, kereskedelmi jellegű polgári iskola létesítendő.

5. Az ipari jellegű polgári iskolában műszaki személyzet is alkalmazandó.

6. Minden földművelési jellegű polgári iskolához legalább egy fél paraszt telekből álló gazdasági telep csatolandó. Ez utolsó tétel megokolását nem látom szükségesnek, mivel az maga-magát magyarázza.

7. A Pædagogium, mint polgári iskolai tanárképző, akadémiai rangra emelendő.

A középiskolák kérdése értekezésem körén kívül esik. Egyébként; hogy mikép alkalmazkodnának ők az általános tankötelezettség elvéhez, — ez egészen az ő belügyi dolguk.

Íme ezekben kívántam véleményemet a fenforgó kérdésben elmondani. Szilárd meggyőződésem, hogy, ha a polgári iskolák ezen elveknek megfelelőleg reformáltatnak, akkor nem lesz szükségük, a ránk következő újabb huszonöt évben, állandó toldozás- és foldozásra, és a mi fő, az életnek fognak nevelni.*

Znió-Váralja.

SOMOGYI GÉZA.

* Az értekezés felolvasatott és beható vita tárgya volt a Magyar Pædagogiai Társaságnak 1896. évi november hó 21-én tartott havi felolvasó ülésén.